

ПОМІСНІСТЬ – РЕАЛІЗАЦІЯ ВСЕЛЕНСЬКОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ОБРЯДУ**

Українська Католицька церква візантійського обряду (далі – УКЦВО), як спадкоємниця Київської церкви та як помісна Східна Католицька церква, за якою історія закріпила назву Української Греко-католицької церкви, оберігаючи східну християнську традицію, завжди утверджувала нерозривну єдність із Вселенською (Католицькою) Церквою, зберігаючи при цьому та розвиваючи національні церковні традиції. Ця подвійна єдність УКЦВО була і залишається свідченням її універсальності, котра притаманна всій Католицькій церкві.

Дана проблема подвійної єдності УКЦВО набула особливої актуальності в останні десятиліття у зв'язку з її легалізацією та прагненням реалізувати статус Церкви патріаршого права. Досліджувана проблема має також суто українську актуальність в контексті сучасних міжцерковних стосунків в Україні. Тому сьогодні особливо важливим є дослідити богословсько-історичні корені та суть помісності УКЦВО в контексті її католицькості.

Вже на початку I-II століття християнство, визначаючи сутність Церкви, користувалося словом „католицька”, що у грецькій мові означає „цілість” або „згідно з цілістю“ (kath'holon), а отже все те, що є вселенське, універсальне, якому у старослов'янській мові відповідає слово „соборне”. Усі ці терміни є синонімами до поняття „католицький”. Первісне розуміння „соборності”, а отже вселенськості чи католицькості Церкви, базувалось на переконанні, що Церква є всюди і відноситься до всього світу, всього людства і до всіх епох, тому що її покликана до існування і підтримує сила, яка знаходиться за межами сфери людського. Завдяки цій силі Церква виконує функцію проповідування світові повноти Христової науки і оберігає цілісність християнської традиції [Див.: Гуардини Романо. О Церкви.- М., 1995. -

* Кияк С.Р. – священник Української Греко-Католицької Церкви, декан богословського факультету Івано-Франківської Теологічної Академії УГКЦ, доктор теології Університету Іннзбрук (Австрія), доктор філософії Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина), кандидат географічних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Прикарпатського державного університету імені В.Стефаника.

** © Кияк С.Р., 2003

Пізніше цей вселенський вимір церкви стали розуміти ширше: до кількісного розуміння вселенськості, котре означає дійсне охоплення Церквою всього людства і цілого світу, додалося поняття вселенськості як якості, що підкреслює можливість поширення Церкви на весь часовий простір завдяки цілісності спасаючих дарів, котрими вона наділена, однак Церкви не як „сумної одноманітності”, а як „спільного ковчега спасіння“, „спільної трапезної“ для всієї „різноманітності роду людського” [Де Любак Анри. Католицизм. Соціальні аспекти догмати.- Париж. 1952. - С. 230]. Це багатство дарів в Церкві означає не лише сакраментальне багатство, але і різноманітність звичаїв, котрі вона освячує і тим зміцнює єдність віри. Цю різноманітність Христової церкви Анрі де Любак справедливо іменує видимою католицькістю (католицькістю – С. К.) Церкви, що законно виражає її внутрішнє багатство, а її краса сяє в багатогранності, оскільки вона не є ні латинська, ні грецька, але вселенська. Католицькість автор іменує єдиною вічною безсумнівною реальністю, набутою від свого Засновника, формою, „в яку повинна зодягнутися людство, щоб стати, накінець, самим собою” (Там само.- С. 230). Вселенська Церква є спадкоємниця Божої „*catholica bonitas*” (католицької благодаті), котра в усі часи завжди повторює за святим Августином: „Я – на всіх мовах; моя – грецька, моя – сирійська, моя – єврейська, моя мова – мова всіх племен, тому що я є в єднанні всіх племен” [Augustin- In psalm 147, n. 19 // P. L. 37, 1929.- S.- 37].

Вже від апостольських часів Христова церква була соборна (католицька) за самою своєю суттю, структурою, природою, метою існування та завданням у світі (Мк. 16:15; Мт. 24:14; Рим. 10:18). Тому вже рання Церква мала форму соборності в розумінні інтегральності християнського життя й у структурі, зорієнтованій на вселенськість [Див.: Шептицький А. Твори. Т. LVI-LVII.- Рим, 1978.- С. 254]. Соборність виникла найперше з факту необмеженого поширення спасенної дії воскреслого Господа та у присутності його Духа, з вселенського піднесення Христа „понад усе” (Фп. 2:9) і вселенськості його панування „на славу Бога Отця” (Фп. 2:11) [Див.: Де Любак Анри. - С. 231]. Саме призначення Євангелія також було вселенським: „Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи” (Мт. 28:19) і голосіть його для всіх „творинь” (Мк. 16:15).

Католицька церква вже з апостольських часів (див. Дії 4:32 і далі; 8:4 і далі) протягом усіх періодів своєї історії аж до сьогодні має почуття свого несповнення, тому що постійно, збагачуючись історично,

вона розвивається, а з другого боку, залишається незмінною. Саме такий її стан дозволяє їй вважати соборність не лише необхідністю, а також і завданням [Див.: Шептицький А. Твори. Т. LVI-LVIII.- Рим, 1983.- С. 99-103].

Завдяки універсальному характеру Христового об'явлення Католицька церква стала сферою всебічної присутності Христа в людині, у суспільстві та в цілому світі (Див.: Лк. 4:16-28; Мт. 11:2-6). Діяння апостолів чітко засвідчують соборність Церкви на прикладі історії з Корнелієм (Див.: Дії 10:1-48; 11:1-19) та на прикладі Єрусалимського собору апостолів (Див.: Дії 15:1-35). У цих випадках нова економія спасіння постає нероздільно пов'язаною з Церквою, призначеною для всіх людей, незважаючи на їхнє національне чи расове походження.

Універсальна орієнтація Церкви закладена вже у самій основі її екзистенції. Христос бажав, щоб ця Церква поширилась по всьому світу й охопила всіх людей. Тому Христос наділяє її таїнством, виявом котрого є, зокрема, різноманітні дари, покликані служити її розвитку. Саме вони породжують різноманітність та співпадання протилежностей в ній та слугують джерелом її життєвої енергії [Див.: Гуардини Р. - С. 89].

Ця католицька універсальність, згідно еклезіології II Ватиканського Собору, впливає з христоцентричності та есхатологічності Христової церкви, з універсальності таїнства спасіння та її інституційних форм [Див.: Догматична конституція про церкву „Світло народів” – „Lumen Gentium“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації.- Львів, 1996.- С. 145].

Універсальність і інституційність Католицької церкви має своє джерело у вселенській єдності народу Божого та яскраво виражається в тісних відносинах між нею та помісними католицькими церквами, зокрема східними церквами, наприклад, з УКЦВО. Цю єдність і різноманітність Церкви II Ватиканський Собор кваліфікує як вияв католицькості [Див.: Там само.- С. 93-94; Декрет про єкуменізм „Возстановлення єдності” - „Unitatis redintegratio“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації.- Львів, 1996.- С. 191], котру католицька теологія іменує як вияв церковного наближення царства Божого на Землі [Kehl M. Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie.- Würzburg, 1993. - С. 414], а також як „комунію” (сопричастя) всіх членів Церкви.

Сопричастя є в Церкві та в католицькій теології

основоположним поняттям, формуючим структуру Церкви, котре означає найперше євхаристійне сопричастя, а також – характеризує Церкву як єдину спільноту вірних, котрі мають спільні спасенні дари: співучасть в Святому Дусі, Євангеліє та святі тайни, найперше – Євхаристію, а також взаємну любов [Kasper W.. Kirche. Systematisch-theologisch // Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. 5.- Freiburg, 1996.- С. 1467]. При цьому дані характеристики не є свідченням „уніформності“ чи ідеологічної тоталітарності Католицької церкви, а навпаки засвідчують її христоцентричну єдність в багатогранності та не приводять до зовнішньої бідної однорідності, а навпаки „возвеличують славу церкви і значною мірою сприяють здійсненню її місії. Чисельні помісні чи окремі церкви зберігають свій власний досвід християнства, звернений до звичаїв, встановлених в апостольські часи, або до древніх традицій, або ж до практики, котра склалася в різні епохи як підсумок нагромадження досвіду, що ... сприяв і продовжує сприяти духовному збагаченню Вселенської церкви, не завдаючи збитків єдності” [Іоанн Павел II. Верую в церковь единую, святую, вселенскую и апостольскую.- М., 2000. - С. 726].

Інституційність Католицької церкви виражена не лише в органічно-пневматологічному аспекті через присутність дарів Святого Духа, але і в зовнішньому посередництві живих осіб у єдності віри [Див.: Москалик Я. Концепція церкви митрополита Андрея Шептицького. Органічно-пневматологічна суть церкви.- Львів, 1997. - С. 76]. При цьому наріжним каменем єдності віри в Церкві є Папа Римський – наступник верховного апостола Петра – „скалі”, на якій Христос збудував свою церкву (Мт. 16:18), та який є видимим головою Христової церкви.

Католицьке розуміння примату папи як основи інституційної єдності в Церкві відмінне від православного „субстанційного” розуміння єдності, при цьому православний підхід, на думку першоєрарха Східної Католицької церкви митрополита А.Шептицького, є надто вузький і однобокий. Бо св. Павло в своїх листах до галатів і до коринтян виразно говорить про місце св. Петра в Церкві і подає дані про роль, яку він виконував у житті первісного християнства. Відповідно Церква, яка продовжує існувати завдяки тому, що прийняла слова науки Христа, не могла бути віддана владі людини, яка б намагалась займатись диктатурою і проповідувати хибне вчення [Див.: Шептицький А. Твори. Т. LVI-LVIII.- Рим, 1983.- С. 255-257].

Єдність з главою Вселенської Церкви аж ніяк не означає підпорядкування папі – патріархові Західної Церкви, але прийняття його

вищого авторитету як батька і пастиря Вселенської Церкви. Це є вище всякого поняття західного патріархату. Різниця тут у самій засаді: Папа не є ні латинський, ні „католицький” [Див.: Husar L. *Ecumenical Mission of the Eastern Catholic Churches in the Vision of Metropolitan Sheptycky // Nadb. Euntes docete*, 28, 1975.- S. 155]. Кожна церква, котра перебуває у досконалій єдності - сопричасті з Вселенською Церквою, через Символ віри і прийняття єпископа Риму як найвищого пастиря усієї Церкви може і повинна зберегти свою власну традицію. Гарантією цієї самоідентичності є церковна автономія – помісність, яку А. Шептицький іменує автокефалією. По суті кожна місцева церква, яка перебуває в єдності з Апостольською Столицею, залишається помісною церквою у повному її теологічному та юридичному значенні [Див.: Küng H. *Futhority in the Church.- Washinhton*, 1974.- S. 49].

Кодекс канонів Римо-Католицької церкви (канон 368) та Кодекс Канонів Східних Церков (ККСЦ) (канон 177) [Див.: Кодекс Канонів Східних Церков.- Рим, 1993.- С. 125-126] закріпили соборову ідею інституційного сопричастя між вселенською та помісними церквами в особі Вселенського Архієрея, як основу єдності єпископів – спадкоємців апостолів, та громади вірних. „... А єпископи поодинокі є видимим началом і основою єдності своїх помісних церков, що оформлені на взір Церкви вселенської, в яких і з яких існує одна католицька Церква ... в зв'язі мира, любови й єдності” [Догматична конституція про церкву „Світло народів” – „Lumen Gentium“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації.- Львів, 1996.- С. 107]. В центрі соборової інституційної універсальності Вселенської Церкви перебуває помісна церква єпископа Риму, яка головує в любові, хоча при цьому не є простою сумою, чи федерацією окремих єпархій та помісних церков, а є вселенською у своєму покликанні і місії, поєднана з усіма помісними церквами живим сопричастям, наріжним каменем котрого є сам Ісус Христос [Див.: Катехизм Католицької Церкви.- Синод Української Греко-Католицької Церкви.- Львів, 2002.- С. 211, 332]. Дана інституційна єдність в Католицькій Церкві реалізується через колегію єпископів, нерозривно зв'язану з Вселенським Архієреєм, котрі спільно дбають по всьому світу про збереження та зріст усіх помісних церков, зокрема шляхом участі їх представників в найвищих законодавчих органах Вселенської Церкви – соборах та синодах, на котрих виробляються колегіальні рішення для всієї Церкви. Цю інституційну єдність Католицької Церкви митрополит А. Шептицький іменує „внутрішньою соборністю“ церкви, котра здійснюється через конкретне існування та дії помісних церков [Див.: Шептицький А.

Твори. Т. LVI-LVIII.- Рим, 1983.- С. 340-341].

Саме таке розуміння соборності вимагає правдивого співжиття з помісними церквами, кожна з яких володіє власними дарами – звичаями, а тому може робити свій внесок у взаємні відносини. Тому А. Шептицький справедливо вважає, що помісність церкви сприяє збагаченню Вселенської Церкви при цьому не шкодячи ідентичності помісної церкви [Див.: Шептицький А. Пастирські листи. Т. XV.- Торонто, 1965.- С. 55].

Колегіальна єдність єпископів, котрі є легітимними репрезентантами помісних церков, реалізується не лише на вселенському, але і на помісному рівні через синоди єпископів помісних церков, зокрема УКЦВО, яка на своїх синодах за участю всіх своїх єпископів як з України, так і з діаспори розвиває помісний правопорядок, як це і приписує Кодекс Канонів Східних Церков, з'єднаних з Вселенською Церквою [Див.: Кодекс Канонів Східних Церков.- С. 65, 111], а також плекає „єдність між усіма східними Церквами насамперед молитвами, прикладом життя, побожною вірністю стародавнім традиціям східних Церков, взаємним і кращим пізнанням, співпрацею і братерською оцінкою речей і сердець” [Там само.- С. 469].

Якраз ієрархічна складова помісності Української Католицької церкви візантійського обряду є однією з визначальних рис її вселенськості (католицькості). Саме через свою ієрархію УКЦВО здійснює інституційно-сакраментальне сопричастя із Вселенською Церквою: український єпископат за допомогою пресвітеріату та „через Євангелію і Євхаристію об'єднаний з ним у Святому Дусі – становить окрему Церкву, в якій справді є і діє Одна, Свята, Католицька й Апостольська Церква Христова” [Декрет про пастирський уряд єпископів у церкві „Христос Господь“ – „Christus Dominus“ // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації.- Львів, 1996.- С. 218].

Сопричастя Української Католицької церкви візантійського обряду з Вселенською Церквою має глибокі історичні корені. Вже від самих початків свого існування вона відстоювала свою адміністративну незалежність від Візантійської патріархії і до, і після розколу не бажала бути васалом останньої, а прагнула до помісності. На противагу Візантійській церкві, Римська церква не прагнула домінувати над Київською церквою, а Римський Апостольський Престіл не робив жодних спроб підпорядкувати собі її, а навпаки визнавав її належність до Східних Церков та визнавав її церковно-адміністративну

„самоуправність”, тобто помісність [Див.: Чубатий Микола. Київська Церква // Київська Церква.- 2001.- № 2-3(13-14).- С. 65]. Після церковного розколу 1054 року помісна Київська церква зберегла прихильність до Римського Престолу та визнавала примат Папи у справах віри і стала, як справедливо завважає Микола Чубатий, наче окремим церковним світом, котрий стремів до власного місця в тогочасній церковно-адміністративній структурі Христової церкви. Підтвердження цьому ми знаходимо в усіх трьох літописах українського „Іпатієвського списку”, автори якого висловлюються про Рим з пошаною, додаючи до нього прикметник „Великий”, а також в пізніших історичних документах, де верховний апостол Петро іменується „Церквою Бога живого” [Там само.- С. 65]. Відтак Київській церкві було притаманне прагнення до збереження свого універсалізму як вияву помісності, а також почуття належності до Вселенської Христової Церкви під проводом наступника святого Петра – єпископа Риму. Підтвердженням цьому є історичні свідчення про прихильне ставлення до латинників, котрі були переконані, що вони та християни-русини належать до єдиної Христової Церкви. Це підтверджують численні подружжя західних королівських сімей із династіями русько-українських князів. Наведені факти підтверджуються також думкою живого символу вірності помісної УКК-ВО своїй католицькості - кардинала Йосифа Сліпого [Див.: Осадчий Володимир. Католицька Церква в Україні. Історичний нарис.- К., 2001.- С. 91] про Київську церкву, як про церкву, що прагнула „бути собою і представляти себе” як помісну у Вселенській Церкві. Прикладом цього є докори мученика Берестейської Унії архієпископа Полоцького святого Йосафата православним у відході від традиції Київської церкви, коли при переписуванні літургійних книг вони змінювали дух великої поваги до Римської церкви на ворожий антилатинський дух [Див.: Отець Бендик Мирон-Петро. Помісність Української Греко-Католицької церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим.- Львів, 1996.- С. 20-21].

Наведені історичні факти свідчать, що для помісної Київської церкви був характерним пріоритет вселенськості, універсальності в поєднанні із збереженням національної церковно-літургійної ідентичності – духовного обличчя церкви, як вияву власної помісності, а також самоусвідомлення себе як невід’ємної частини народу Божого та місії Церкви, котра покликана до прославлення таїнства Христа засобами вираження, типовими для всіх християнських культур: у переданні „спадщини віри“, у літургійній символіці, в організації братерської спільноти, у богословському розумінні містерій і в різних

видах святості [Катехизм Католицької Церкви.- С. 297].

Українська Католицька Церква візантійського обряду згідно ККЦ є церквою патріаршого права, тобто Церквою „sui iuris” – „свого права” [Див.: Кодекс Канонів Східних Церков.- С. 65-109]. Саме це риза, поряд із наведеними вище історично-обрядовими характеристиками нашої Церкви, складають юридичну основу помісності, тобто визначають її самоуправність, тобто партикулярність. УКЦВО реалізує свою партикулярність через численні важливі церковні структури: патріарші собори, в яких беруть участь поряд з ієрархією та священниками і миряни, помісні синоди єпископів, єпархіальні собори, патріаршу курію, різноманітні патріарші комісії тощо. Разом із тим, вона перебуває в постійному універсальному сопричасті з Католицькою церквою, тобто вона є „в повному значенні слова католицька, бо має повноту християнської віровизначеної спадщини і зберігає свою поєднаність із Петром. ...зберігає і охороняє передану спадщину Господньої благовісті Отців церкви і Вселенських Соборів з часу перед трагічним роздором поміж Сходом і Заходом...” [Твори Кардинала Йосифа Сліпого – Верховного Архієпископа.- Рим, 1968.- Т. 14.- С. 272].

В цілому помісність УКК-ВО є невіддільна від її вселенськості. Нерозривний взаємозв'язок цих двох її притаманних рис підтверджується цілим рядом її фізіономічних характеристик.

По-перше, *ім'я Церкви* є носієм її ідентичності, змісту, літургічно-обрядових засобів спасіння вірних, тісного нерозривного зв'язку з східними католицькими церквами-сестрами.

По-друге, *власна еклезіологічна індивідуальність, неповторність*, котра є результатом історично-культурного генезису української нації, невіддільного від становлення Церкви. Підтвердженням цього є тісна переплетеність, нерозривність історії Київської церкви та українського народу, духовно-мовні зв'язки та взаємовпливи, нероздільна культурна спадщина, власна церковна мартирологія.

По-третє, *ідентифікуюча автономія Церкви*. Як людська свобода Ісуса Христа не зазнала зміни через іпостатичну унію з Богом, так і помісність УКЦВО не обмежила її свободи завдяки зв'язку з Вселенською Церквою. Помісна церква наділена в канонічно регламентованих межах свободою та автономністю, тобто вона має власну суть, незалежність і самостійність, які вона сама встановлює, творить та розвиває власну самосвідомість і любов, приймає рішення, реалізує свої завдання завдяки єдності життя та економії спасіння

безпосередньо через свою єдність з Католицькою церквою та визнання догми про примат папи, але разом із тим несе відповідальність перед Богом та всім християнством за своїх вірних.

По-четверте, *спасительна реальність УКЦВО* впливає з буття правдивої Церкви Христової. Реальність Церкви заснована на реальній присутності в ній Отця, Сина і Святого Духа та наявності сакраментальних засобів спасіння, найперше – правдивої Євхаристії.

По-п'яте, *наявність власних легітимних душпастирів*, зокрема верховного архиєпископа (патріарха), котрий є батьком та главою Церкви і котрий успадкував єдність з наступниками апостолів, також є відкритим джерелом і видимим фундаментом єдності УКЦВО із Вселенською Церквою. Ця риса помісності має в порівнянні з першими чотирма рисами, котрі є загального характеру та подібні у Вселенській та помісних церквах, конкретні, легітимні, реальні ознаки партикулярності. Через останню характеристику Церкви реалізуються в українському контексті її триєдине завдання: навчати, освячувати та провадити. Дане завдання для ієрархії УКЦВО має сьогодні особливий зміст у зв'язку з необхідністю нормалізації та дальшого поглибленого розвитку життя всієї нашої Церкви після її виходу з підпілля. Особливу актуальність набуло це завдання сьогодні з огляду на необхідність оновлення церковної ієрархії як в Україні, так і в діаспорі, а також через ту провідну роль, яку відіграє ієрархія в Церкві.

Загалом Українська Католицька церква візантійського обряду завжди сповідувала і органічно розвивала основоположні еkleзіальні принципи Київської християнської традиції, насамперед принцип вселенської (католицької) відкритості як на Схід, так і на Захід, а також є особливою еkleзіологічною структурою, що слугує прикладом-моделлю поєднання універсальності та індивідуальності Христової церкви, її різноманітності в єдності, континуальності її католицькості, органічно зв'язаної з помісністю. При цьому саме збереження своєї помісної ідентичності в усій історичній повноті є не лише підтвердженням її католицькості, але є також метою подальшого її самовдосконалення та аналізу з огляду на ті завдання, які життя ставить перед нею.